

ДО ПИТАННЯ ПРО СТРАТИФІКАЦІЮ СУЧАСНОГО ОНОМАСТИЧНОГО ПРОСТОРУ

У статті розглядається структура сучасного ономастичного простору, уточнюється визначення поняття «ономастичне поле», «ономастичний простір». Додатково обґрунтовується необхідність поділу ономастичного простору на окремі поля, визначено групи онімів, які належать до центру, близькоядерного, ядерно-периферійного та периферійного полів, проаналізовано різні класифікації онімів, запропоновані науковцями терміни на позначення периферійних груп онімів з огляду на рекомендації до побудови ономастичного терміна за точно визначеною термінологічною моделлю. Виявлено спільні й відмінні риси центральних та периферійних класів власних назв. З'ясовано, що для периферії ономастичної системи характерним є тісний зв'язок з основою-мотиватором, непостійність, наявність особливих соціальних функцій (номінативна, інформативна, репрезентативно-ідентифікаційна, агітаційна, атрактивна), вторинність, структурно-семантична різноманітність, юридично-правова закріпленість, використання номенклатурного терміна.

Ключові слова: ономастичний простір, ономастичне поле, ядро, периферія, ергоніми, прагмоніми.

Постановка наукової проблеми та її значення Концепція системності, висунута Ф.Соссюром, є провідною в сучасному мовознавстві. Невипадковість існування супроводжує слово з моменту його появи в лексичному складі мови. Виникнувши як результат суспільної потреби в називанні якогось важливого факту реальної дійсності, воно відразу потрапляє в уже добре організовану структуру і має, істотно не порушуючи її, посісти в ній певне місце, належним чином співвідносячись із іншими компонентами свого та інших мовних рівнів.

Системний підхід до вивчення пропріальних одиниць є необхідною та обов'язковою умовою для сучасного дослідження цих мовних явищ з огляду на відсутність у науці єдиної думки щодо організації ономастичного простору та окремих його розрядів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Грунтовні дослідження різних груп онімів належать А. В. Беспаловій, В. Д. Беленькій, О. В. Бондарку, Б. З. Букчиній, Ю. Ю. Горожанову, А. М. Ємельяновій, Ю. О. Карпенку, С. О. Копорському, І. В. Крюковій, В. М. Лейчику, О. Г. Мікіній, М. Н. Морозовій, В. А. Никонову, М. Є. Новічихиній, Н. В. Подольській, М. Е. Рут, О. В. Суперанській, К. О. Трифоновій, І. А. Тортунувій, В. М. Топорову, Т. П. Соколовій, М. В. Шимкевичу та іншим.

Проте, враховуючи постійне збільшення корпусу ономастичного матеріалу, інтерес науковців до його вивчення не зменшується. Зокрема, актуальними залишаються питання щодо структури ономастичного простору і співвідношення всередині нього елементів, уточнення ономастичного статусу деяких груп власних назв, термінологічної визначеності тощо.

Мета дослідження. Метою нашої статті є дослідження структури ономастичного простору та системних зв'язків між його сегментами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На позначення всієї сукупності ономастичних одиниць ще в 1969 році В. М. Топоровим було запропоновано термін «ономастичний простір», під яким автори монографії «Теорія та методика ономастичних досліджень» розуміють суму власних назв, які вживаються в мові даного народу для іменування реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів. Він визначається моделлю світу, що існує в уявленні даного народу на сучасному етапі, але в ній завжди зберігаються елементи попередніх епох. Усередині ономастичного простору виділяються ономастичні поля. Імена, які входять у кожне поле, являють собою систему (чи комплекс систем), кожен член якої пов'язаний з іншими низкою показників: територія, час, тема, різновид об'єкта і т. ін. [1, с. 9-12].

Не можна не погодитися з В. І. Супруном, який стверджує, що ономастичний простір – це «іменний континуум, який існує в уявленні людей різних культур і в різні епохи представлений по-різному» [2, с. 8].

Ми у своєму дослідженні підтримуємо думку І. В. Хлистун [3],

визначаючи ономастичний простір мови як сукупність усіх власних назв (реальних і вигаданих), що являє собою відкриту систему, яка постійно змінюється через появу нових об'єктів ономастики.

За внутрішньою будовою ономастичний простір є, без сумніву, складним утворенням. Структурно він репрезентований полями з ядерними і периферійними групами власних назв. Проте, якщо під ономастичним простором науковці розуміють усю сукупність власних назв безвідносно до її внутрішньої організації, то ономастичне поле вбачається як впорядкована, ієрархічно організована сукупність онімів, яка характеризується наявністю певних структурних та системних зв'язків та об'єднана на підставі спільних ознак [2, с. 8].

У центрі ономастичного простору міститься так зване «ядро» «центр», кількість одиниць якого є обмеженою, потім близькоядерні, ядерно-периферійні і, нарешті, периферійні класи. Така структура є достатньо стійкою і разом з тим не позбавленою функціональної рухливості. Треба зазначити, що структура «центр-периферія» визнається у науці лінгвістичними універсаліями. Так, поняття «поле» можна застосувати до будь-якого мовного рівня, оскільки під полем розуміється деяка сукупність взаємопов'язаних явищ, розташованих так, що одне перебуває в центрі цього простору, а інші групуються навколо нього, співвідносячись і тим самим взаємодіючи один з одним.

Традиційно ядром простору визнаються антропоніми; близькоядерний простір створюють антропонімні розряди (теоніми, міфоніми, зооніми); ядерно-периферійну репрезентацію мають топоніми, астроніми, космоніми, фітоніми, хрематоніми, що пов'язано з їх меншою частотністю, стилістичною маркованістю та послабленою дериваційною активністю; на периферії ономастичного простору перебувають ергоніми, прагмоніми (прагматоніми), урбаноніми, гемероніми, геортоніми, хрононіми, документоніми та інші менш значні за обсягом розряди власних назв. Крім того, усередині кожного з ономастичних полів на підставі частотності вживання і впізнаваності власних назв можна виділити також ядерно-периферійні відносини. У центрі – відомі

назви, близьким до ядра є власні назви, мотивовані певними характеристиками об'єкта (місце розташування тощо), на периферії – найменування, які не ідентифікуються широким загалом як назви певних об'єктів.

Однією з перших власну класифікацію різних груп онімів запропонувала О. В. Суперанська в посібнику «Загальна теорія власної назви» [4, с. 144-145]. Залежно від позначуваного об'єкта дослідниця виділяла антропоніми (назви людей), зооніми (назви тварин), фітоніми (назви рослин), топоніми (географічні об'єкти), космоніми (космічні об'єкти), хрононіми (часові періоди), документоніми (документи), хрематоніми (різноманітні предмети, зброя). Частина об'єктів номінації, кількість яких останнім часом постійно варіюється під впливом переважно екстралінгвістичних факторів, не отримала окремих термінів на їх позначення, зокрема йдеться про найменування підприємств, організацій, товарів, назв техніки тощо. Термінологічне визначення цих груп власних назв до цього часу залишається предметом наукових дискусій.

Так, В. Д. Бондалетов пропонує для позначення назв ділових об'єднань людей термін «ктематонім», який, на думку вченого, треба використовувати для назв історичних подій, свят, органів друку, видавництв, творів літератури і мистецтва, пароходів, поїздів, театрів, магазинів [5, с. 214].

Н. В. Подольська для позначення будь-якого територіального міського об'єкта доцільним вважає термін урбанонім, або урбонім (від «лат. *urbanus* – міський»). Крім того, дослідниця пропонує назви для міських об'єктів: вулиць — годоніми (від гр. «годос» — вулиця); площ — агороніми (від гр. «агора» — площа); шляхів — дромоніми (від гр. «дромос» — біг, рух, шлях). Для позначення лінійних об'єктів — терміни ойкодонім — власна назва будівлі (від гр. ойкодом - 'будівля), еклезіонім — власна назва місця релігійного спілкування [6].

Ми не можемо погодитися з М. М. Торчинським, який власні назви ринків кваліфікував як *базароніми* (від перс. بازار — бозор — загальноживана назва місця торгівлі, де присутня значна кількість продавців і покупців), власні назви приміщень різних торговельних об'єктів як *комерціоніми* та

магазиніми (від араб. مخزان makhzān — спеціально обладнана стаціонарна будівля чи її частина), назви приміщень великих торгових закладів або дрібних тогових точок як *кіосконіми* [7]. До того ж, автор запропонував терміни для 59 видів антропонімів, 27 груп міфонімів, 24 різновидів хремадонімів, 31 різновиду гемеронімів і багатьох інших груп власних назв, що є, на нашу думку, надлишковим і ускладнює сприймання та розуміння ономастичної системи в цілому та окремих груп власних назв зокрема.

Вважаємо, що подібні терміни не є доцільними, оскільки ономастичний термін повинен бути створений за точно визначеною термінологічною моделлю (основу будь-якого терміна мають складати грецизми та латинізми + елемент *онім*) і тільки тоді він органічно входить до ряду загальноприйнятих в ономастиці позначень (пор. антропонім, топонім, космонім і под.).

Найбільш вдалим для позначення назв підприємств, організацій різного функціонального профілю вважаємо термін «ергонім», під яким, за визначенням Н. В. Подольської, треба розуміти розряд оніма, власне ім'я ділового об'єднання людей, у тому числі спілки, організації, установи, корпорації, підприємства, товариства, гуртка. Наприклад: Організація Об'єднаних Націй (ООН), Академія наук (АН), Московський державний університет (МДУ), комбінат «Правда», спортивне товариство «Спартак»... [6, с 166]. До того ж, цей термін відповідає визначеній моделі творення ономастичних термінів. Усередині класу ергонімів виділяються окремі групи залежно від характеру позначуваного об'єкта, зокрема: емпороніми (назви магазинів), фірмоніми (назви фірм), еклезіоніми (назви релігійних місць), назви профспілок (соціоніми) тощо.

Як зазначає К. О. Трифонова, ергономічна лексика має спільні риси з іншими, суміжними ономастичними розрядами. До ергонімів подібні урбаноніми. Ці розряди, на думку дослідниці, відрізняються лише за функціями: ергоніми індивідуалізують рід діяльності, а урбаноніми вказують на місцезнаходження об'єкта. З іншого боку, до ергонімів подібні прагмоніми (словесні товарні знаки). Проте прагмоніми позначають не одиничний об'єкт, а

серії однотипних об'єктів [8, с. 30-31].

Таким чином, перебуваючи на периферії ономастичного простору, ергоніми мають спільні риси з іншими суміжними класами власних назв, зокрема з назвами на позначення серій однотипних товарів, для яких також відсутній одностайно схвалений термін. Одні дослідники використовують термін *прагмонім* (З. П. Комолова, А. В. Беспалова, М. В. Лисаченко, С. О. Горяєв), інші – *словесний товарний знак* (О. В. Суперанська, Т. А. Соболева, В. М. Бєлих, Н. О. Гурська), ще інші – *товароніми* (І. В. Крюкова, П. Т. Поротников), *ктематоніми* (А. А. Василевський).

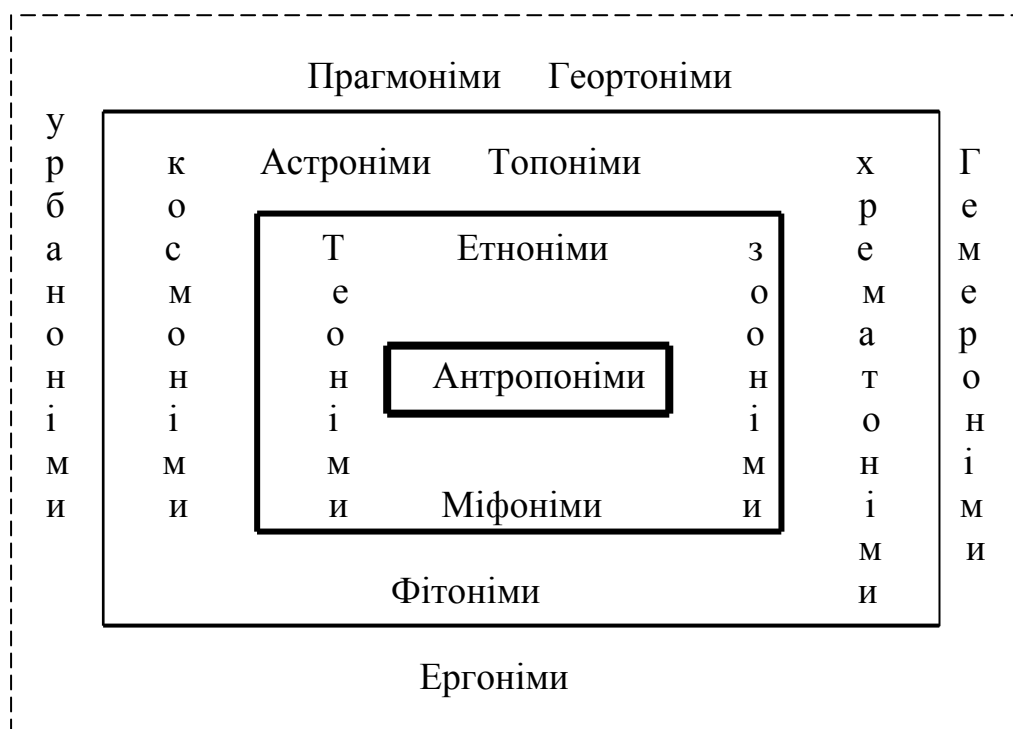
«З різних груп власних назв, таких як топоніми, антропоніми, астроніми та інші, – зазначає З. П. Комолова, – виділяється широка, але малодосліджена група власних назв товарів, які називають товарними марками чи словесними товарними знаками, наприклад: *Росія* – товарна марка годинника.... Виділяючи ці власні імена в окрему групу ономастики, ми пропонуємо для них термін «прагмоніми», створений з грецьких слів *прауμα* – річ, товар та *опоμα* – ім'я» [9, с. 333].

Деякі лінгвісти, зокрема О. В. Суперанська, заперечують необхідність терміна *прагматонім*. Термін *прагматонім*, як зазначає дослідниця, іноді вживається замість терміна *товарний знак*. Однак таке найменування апріорно включає товарні знаки до числа власних назв, що не зовсім правильно. Адже кожний товарний знак позначає категорію *infima species*. Якщо ж всередині такої категорії починається індивідуальне присвоєння імені окремим предметам, це будуть хрематоніми. Отже, термін *прагматонім* у цьому застосуванні виявляється непотрібним: там, де найменування серійні, – це товарні знаки, там, де має місце індивідуальне застосування назв всередині поіменованого ряду, – це хрематоніми [10, с. 24].

Не заглиблюючись у дискусію питання щодо ономастичного статусу цієї групи найменувань, зазначимо, що у своїй роботі ми пропонуємо для них термін «прагмонім», створений із грецьких слів *прауμα* – річ, товар та *опоμα* – ім'я», який відповідає системі української ономастичної термінології і дозволяє

об'єднати у межах класу такі групи слів: 1) найменування побутової техніки, 2) найменування автомобільної техніки, 3) найменування продуктів харчування та напоїв 4) найменування засобів побутової хімії 5) найменування інших предметів людської діяльності.

Таким чином, сучасний ономастичний простір схематично можна представити так:



Аналіз наукової літератури дозволяє виділити такі ознаки ядра й периферії ономастичного простору:

1) Оніми, які становлять ядро, характеризуються максимальною інтенсивністю ознак, притаманних цим мовним одиницям (служать для конкретного найменування окремих об'єктів дійсності);

2) Ядро є менш мотивованим, порівняно з периферією. Для периферійних класів власних назв досить важливим є зв'язок з основою-мотиватором.

3) Периферійні групи онімів виконують особливі соціальні функції (номінативну, інформативну, репрезентативно-ідентифікаційну, агітаційну, атрактивну тощо);

4) Периферійні групи пропріативів характеризуються нестабільністю, оскільки моделі найменувань однотипних об'єктів постійно змінюються під впливом моди, витісняючи застарілі та неактуальні найменування (пор. магазин «Людмила» - на початку 90-х років XX ст. і магазин «Жиров&К» - початок XXI ст.).

5) Периферійний онім вимагає номенклатурного терміна (товариство, союз, компанія).

6) Периферійні класи власних назв характеризуються вторинністю, оскільки часто творяться шляхом онімізації та трансонімізації, тобто апелятиви та ядерні оніми передають свої одиниці в інші розряди і класи.

7) Периферійні групи пропріативів характеризуються структурно-семантичною різноманітністю, оскільки будь-яка мовна одиниця (від слова до цілого речення) може стати найменуванням.

8) Для периферійних класів власних назв характерною є їх юридично-правова фіксація, не властива ядерним онімам.

9) Для успішного функціонування периферійних груп онімів важливими є психолінгвістичні та комунікативні аспекти, ігнорування яких може бути причиною комунікативних невдач в ергонімії, прагмонімії та ін.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, сучасний ономастичний простір за своєю структурою є складним утворенням, всередині якого виділяються окремі сектори чи поля. Центром ономастичного простору є антропоніми, на периферії перебувають постійно змінювані групи власних назв – ергоніми, прагмоніми, урбаноніми тощо.

Надзвичайна різноманітність пропріальних одиниць, нерівномірна їх вивченість та дискусійність належності до ономастики деяких розрядів найменувань спричинили наявність різних поглядів на структуру цього масиву лексики, неусталеність та нерозробленість термінології для окремих груп та підгруп власних назв, що вимагає їх подальшого ґрунтового вивчення.

1. Теория и методика ономастических исследований / Под ред. А. В. Суперанской, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольской. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
2. Супрун В. И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал [Текст] / В. И. Супрун. – Волгоград: Перемена, 2000. – 172 с.
3. Хлистун І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект) : автореф. дис. ... наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.01 - українська мова [Электронный ресурс] / І. В. Хлистун. – К., 2006. – 20 с. – Режим доступа: <http://disser.com.ua/contents/3297.html>.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 367 с.
5. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов – М., 1983. – 224 с.
6. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская – М., 1978.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.
8. Трифонова Е. А. Названия деловых объектов: семантика, прагматика, поэтика: на материале русских и английских эргонимов : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка». – Волгоград, 2006. – 247 с.
9. Комолова З. П. Семантическая мотивированность прагмонимов / З. П. Комолова // Проблемы семантики. – М., 1974. – С. 333-339
10. Суперанская А. В. Апеллятив-онома / А. В. Суперанская // Имя нарицательное и собственное. – М., 1978. – С. 5-34.

References

1. Teorija i metodika onomasticheskikh issledovanij / Pod red. A. V. Superanskoj, V. E. Staltmane, N. V. Podol'skoj. – М. : Nauka, 1986. – 256 s.
2. Suprun V. I. Onomasticheskoe pole russkogo jazyka i ego hudozhestvenno-esteticheskij potencial [Tekst] / V. I. Suprun. – Volgograd : Peremena, 2000. – 172 s.
3. Hlistun I. V. Vlasna nazva v ukrayins'kij poeziyi II pol. XX st. (semantiko-funkcional'nij aspekt) : avtoref. dis. ... nauk. stup. kand. filol. nauk: 10.02.01 - ukrayins'ka mova [Elektronnyj resurs] / I. V. Hlistun. – K., 2006. – 20 s. – Rezhim dostupu: <http://disser.com.ua/contents/3297.html>.
4. Superanskaja A. V. Obshhaja teorija imeni sobstvennogo / A. V. Superanskaja. – М. : Nauka, 1973. – 367 s.
5. Bondaletov V. D. Russkaja onomastika / V. D. Bondaletov – М., 1983. – 224 s.

6. Podol'skaja N. V. Slovar' russkoj onomasticheskoj terminologii / N. V. Podol'skaja – M., 1978.
7. Torchins'kij M. M. Struktura onimnogo prostoru ukrayins'koyi movi : monografija / M. M. Torchins'kij. – Hmel'nic'kij : Avist, 2008. – 548 s.
8. Trifonova E. A. Nazvanija delovyh ob'ektov: semantika, pragmatika, poetika: na materiale russkih i anglijskih ergonimov : diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.19 «Teorija jazyka». – Volgograd, 2006. – 247 s.
9. Komolova Z. P. Semanticheskaja motivirovannost' pragmonimov / Z. P. Komolova // Problemy semantiki. – M., 1974. – S. 333-339
10. Superanskaja A. . Apelljativ-onoma / A. V. Superanskaja // Imja naricatel'noe i sobstvennoe. – M., 1978. – S. 5-34.

Шестакова Светлана. К вопросу о стратификации современного ономастического пространства

В статье рассматривается структура современного ономастического пространства, уточняется определение понятия «ономастическое поле», «ономастическое пространство». Дополнительно обосновывается необходимость разделения ономастического пространства на отдельные поля, определены группы онимов, которые относятся к центру, околоядерному, ядерно-периферийному и периферийному полям, проанализированы разные классификации онимов, предложенные учеными термины для обозначения периферийных групп онимов, учитывая рекомендации к созданию ономастического термина по точно определенной модели. Определены общие и отличительные признаки центральных и периферийных классов имен собственных. Периферия ономастической системы характеризуется тесной связью с основой-мотиватором, непостоянность, наличие особых социальных функций (номинативной, информативной, репрезентативно-идентификационной, агитационной, аттрактивной), вторичность, структурно-семантическое разнообразие, юридическо-правовая закреплённость, использование номенклатурного термина.

Ключевые слова: ономастическое пространство, ономастическое поле, ядро, периферия, эргонимы, прагмонимы.

Shestakova Svetlana. As for the question of stratification area of modern onim space.

In the article is researched the structure of modern onim space, refined the understanding of notion “onim field”, “onim space”. Here is suggested the onim space division into separate fields, defined the groups of onims which are related to the center, nearly core, core-periphery and periphery fields, analyzed the different classifications of onims, proposed by scientists terms for

denotation periphery groups according to the recommendations as for building onim term by the exactly defined terminological model. Also here was defined the common and the distinctive features of central and periphery notion of proper names. It was found out that for periphery onim system is characterized the close connection with base-motivator, instability, availability of special social functions (nominative, informative, representatively-identification, agitation, attractive), secondary, structural-semantic variety, legal and regulatory fixedness, usage of nomenclative terms.

Key words: onim space, onim field, core, periphery, ergonems, pragmones.